

DE MARKE

DECEMBER 1987

INGEKOMEN 2 3 FEB. 1988

D E M A R K E

Orgaan van de Oudheidkundige
Vereniging 'De Marke'

Beekbergen - Brummen - Eerbeek -
Hall - Klarenbeek - Loenen .

Bestuur :

H.Phielix, voorzitter, Meengatstraat 108, Brummen,
tel.05756 - 2068

B.Derksen, secretaris, Volmolenweg 4, 6961 VN Eerbeek,
tel. 08338 - 52933

W.Kersten, penningmeester, Dorpstraat 52, Beekbergen,
tel. 05766 - 2134

G.Buitenhuis, Woudweg 71, Klarenbeek, tel. 05761-1276

W.Klomp, Langschoten 71, Loenen, tel. 05765-2276

Mw.W.Derksen, Rhienderensestraat 37a, Hall,
tel. 08338 - 51096

Mw.L.M.Helfferich-v.d.Kleij, Boerhaavelaan 66, Eerbeek,
tel. 08338 - 51691

DE MARKE 11e Jaargang December 1987
=====

<u>Inhoud</u> :	In Memoriam	2
	Geschenk	2
	Archieven en archivariissen : 'Wat doen we ermee ?'	3
	De pomp op het marktplein te Brummen met bijlage :	14
	Bestek en Condities m.b.t. 'Eenen put op het marktplein te Brummen'	18
	Archeologische waarnemingen	31
	Het waarom van de belangrijkheid van oude potscherven	42
	Informatie over de Bibliotheek Arnhem	48
	Boekaankondiging	50

IN MEMORIAM

Op 14 april 1987 overleed Prof. dr. W.Jappe Alberts op de leeftijd van 86 jaar.

Professor Alberts was een kenner bij uitstek van de Oost-Nederlandse geschiedenis en heeft veel publicaties op zijn naam staan.

Naast de beoefening van de geschiedenis door vak-historici zag hij het grote belang in van de amateur-historici. Hij was dan ook aanwezig op de oprichtings-vergadering van onze vereniging.

Hij omschreef onze taak als volgt :

'Het beoefenen van de locale geschiedenis, wat er beleefd is in vergangen jaren, de woongeschiedenis, de diverse bolwerken op allerhande gebied, het chronologisch verband der zaken, de streekgeschiedenis weer samenhangend met de grote landelijke gebeurtenissen, streeknamen, wegen en landgoederen, ontwikkeling der regio op landbouw- en industrieel gebied, etcetera.'

Het is een pakket waarmee we nog jaren vooruit kunnen !

B.Derksen.

+++++

GESCHENK

Op deze plaats willen we de heer M.C.Sanders uit Eerbeek hartelijk bedanken voor twee waardevolle geschenken aan onze vereniging, te weten :

1. Een exemplaar voor onze verenigingsbibliotheek van het boek : Papiermolens in Gelderland, Overijssel en Limburg door H.Voorn ;
2. Drie oude films over Eerbeek uit 1948. Het zijn 8 mm films en dus erg kwetsbaar. Het bestuur is voornemens om deze films over te zetten op videoband o.i.d. .

+++++

ARCHIEVEN en ARCHIVARISSEN :

'W A T D O E N W E E R M E E ?

Dames en heren,

Tijdens een bezoek van een van de bestuursleden van 'De Marke', de heer Derksen uit Eerbeek, aan het streekarchivariaat, spraken wij o.a. over de mogelijkheid om op een verenigingsavond nadere informatie te verstrekken over het streekarchivariaat Oost-Veluwe, de archieven die daar worden beheerd en de mogelijkheden, die er zoal zijn om van het daarin aanwezige materiaal gebruik te maken voor diverse vormen van historisch onderzoek.

Ik was met hem van mening, dat dit een goede gelegenheid zou zijn om de plaatselijke archieven bij de leden van uw vereniging te introduceren, want het is belangrijk - zeker daar waar het oud-archiefmateriaal beheerd wordt door een archivaris - , dat er een goed contact bestaat met de oudheidkundige vereniging ter plaatse (óf verenigingen, want in mijn geval heb ik bijvoorbeeld ook te maken met uw zustervereniging uit de gemeente Voorst).

Binnen het streekarchivariaat is de gemeente Voorst de zogenaamde centrumgemeente, d.w.z. dat daar de algemene werkzaamheden worden verricht; de archivaris is in dienst van de gemeente Voorst en die gemeente is met de gemeente Brummem en het Waterschap Oost-Veluwe een samenwerkingsverband aangegaan, waarbij het er in de praktijk op neerkomt dat de archivaris een aantal uren per week in Voorst, een aantal uren per week in Brummen en een aantal uren per week bij het waterschap werkzaam is.

In 1980 kwam er een provinciale regeling op grond waarvan streekarchivariaten-in-oprichting in de eerste paar jaren van hun bestaan subsidie konden verkrijgen ter gedeeltelijke compensatie van de kosten die hieraan voor de deelnemende gemeenten of waterschappen waren verbonden. Hoewel deze regeling formeel voor wat be-

treft de looptijd geëindigd was, bleek het toch nog mogelijk om op grond daarvan in ieder geval voor het jaar 1987 subsidie te krijgen en dat is mede een stimulans geweest om het streekarchivariaat Oost-Veluwe in te stellen. Een streekarchivariaat is niet precies hetzelfde als een streekarchief. Bij een streekarchivariaat berusten de oude archieven bij de deelnemende gemeenten of waterschappen zelf; zij worden niet zoals bij een streekarchief naar één centraal punt gebracht. Hoewel in een dergelijke situatie in sommige opzichten efficiënter gewerkt kan worden, is het een kostbare zaak om een streekarchief nieuw op te zetten. Men krijgt dan te maken met nieuwbouw of eventueel de inrichting van een bestaand gebouw waarbij moet worden voldaan aan de strenge eisen die met het oog op een veilige bewaring van de archiefbescheiden gesteld zijn. Bovendien zijn meestal, ook in het geval van het streekarchivariaat Oost-Veluwe, bij de afzonderlijke deelnemers archiefbewaarplaatsen aanwezig die aan de eisen voldoen, zodat het eigenlijk zonde zou zijn daar geen gebruik van te maken. Een praktisch voordeel is dat de archieven zo dicht mogelijk bij de betrokken partner in het samenwerkingsverband blijven en dat dus ook voor de bezoekers de afstand geen bezwaar hoeft te zijn, waarbij ik dan met name denk aan de plaatselijke amateur-historici van verenigingen als de uwe.

Het motto van deze avond was, zoals u op uw uitnodiging heeft kunnen lezen: 'We hebben nu archieven en archivariissen, wat doen we ermee?'

Als archivaris heb ik o.a. daarbij tot taak de onderzoekers, zowel de amateurs als degenen die voor studie of beroepshalve met archiefmateriaal werkzaam zijn zoveel mogelijk te helpen. Hoe komt het eigenlijk dat die archieven er zijn zoals ze daar nu staan? In dozen opgeborgen of verpakt in portefeuilles, vrij van stof en vocht, bewaard in ruimtes die voldoen aan de met betrekking tot temperatuur en relatieve vochtigheid gestelde eisen. Men kan zich ook archieven voorstellen die er heel anders bij liggen, op stoffige zolders of her en der verspreid in ruimten die gevaar opleveren met het oog op de brandveiligheid.

Hier is al een belangrijk verschil te maken tussen de overheidsarchieven enerzijds en de niet-overheidsarchieven anderzijds. Van oudsher werden de archiefstukken bewaard ter ondersteuning van het geheugen : met het oog op het ontstaan van rechten en verplichtingen was het van belang om daarvan schriftelijk aantekening te houden. De stukken leverden bewijskracht en vaak kunnen we ze beschouwen als (bewijsmateriaal van) vermogensbestanddelen.

Vanaf de 13e eeuw wordt steeds meer gebruik gemaakt van papier en in de eeuwen daarna neemt dit een grote vlucht. Steeds groter werd de kring van mensen die in staat waren om te lezen en vooral ook te schrijven. Het ging niet alleen om zuivere bewijsstukken, ook ontstond de briefwisseling en de brieven gingen vaak de functies overnemen van de oudere akten die u allemaal wel kent, mooi op perkament met een opgedrukt of een uithangend zegel van was en dat vaak ook nog in een schrifttype dat ons minder vertrouwd is dan het hedendaagse.

In de overheidsarchieven vinden we grote hoeveelheden stukken die ontstaan zijn doordat het desbetreffende overheidsorgaan een bepaalde taak had toebedeeld gekregen. Bij Brummen valt dan te denken aan het oudste bestuurscollege dat op plaatselijk niveau aanwezig was en dat is der ambtsjonkers. De belangrijkste werkzaamheden hadden betrekking op belastingen en de financiën in ruimere zin, e.e.a. in samenhang met het beheer van kerk, pastorie, het een en ander op het gebied van het onderwijs en de armenzorg; soms ook het meewerken in van hogerhand opgelegde taken.

De stukken die het gevolg van deze activiteiten waren werden in sommige gevallen wel, in andere gevallen niet zo best bewaard. Zij vormen de schriftelijke neerslag van de activiteiten van het desbetreffende bestuur. De **periode** waarin de ambtsjonkers het bestuur uitoefenden loopt tot de Franse tijd, dan komt er een ander bestuurstype : eerst de municipaliteit tot 1802, daarna het amptsbestuur tot 1811. U weet dat het motto was : Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap ; een belangrijk kenmerk van die tijd was de gelijkheid van rechten

waarbij geen onderscheid werd gemaakt op grond van standen zoals dat voordien gebruikelijk was.

Het is ook in die tijd en kort daarna dat men anders tegen de archiefstukken gaat aankijken. In Nederland is in dit verband een belangrijk jaartal 1800. Op het hoogste niveau, nl. in het vertegenwoordigend lichaam des Bataafse Volks, de volksvertegenwoordiging, werd toen aandacht gevraagd voor de zorg van de archiefstukken als bronnen van kennis voor de vaderlandse geschiedenis. In 1802 werd mr. Hendrik van Wijn onze eerste 'lands-archivarius'. Hij moest zich bezighouden met het bijeen brengen van die archief- en andere stukken, die van belang waren voor het vergroten van de kennis van de vaderlandse geschiedenis.

Later, na de Franse overheersing, werd een en ander uitgebreid en ook geïntensiveerd met het oog op de bewaring van archiefmateriaal in het algemeen. Overigens was de gelegenheid voor een ieder om dat materiaal in te zien en om daaruit het een en ander op papier te zetten gering. De archivarissen hadden vrij grote bevoegdheden om mensen waar zij het materiaal liever niet aan toevertrouwden inzage te weigeren en bovendien kunt u de hedendaagse belangstelling voor de historie niet vergelijken met de denkbeelden die er zo'n kleine twee eeuwen terug daarover bestonden. Belangrijk is wel dat toen geleidelijk het besef doorbrak dat men aandacht moest schenken aan de verzorging van de oude archiefstukken.

De activiteiten die er op dit gebied ontplooid werden kwamen in de gehele 19e eeuw hoofdzakelijk van rijkswege en in een gemeente als Brummen hing veel af van de betrokkenheid en de plichtsbetrachting van met name de gemeentesecretaris. Wat dat betreft zijn er in de gemeente Brummen nauwkeurige gemeentesecretarissen geweest en er is ook relatief veel archiefmateriaal bewaard gebleven.

De 19e eeuw, te beginnen met het jaar 1811, wordt wat de wijze van ordening der archiefstukken betreft gekenmerkt door het zogenaamde agendastelsel; dat komt er in de praktijk op neer dat de ingekomen stukken per jaar chronologisch zijn geordend met daarnaast brievenboeken

waarin de tekst van de uitgaande correspondentie is terug te vinden.

Verder zijn voor het 19e-eeuwse archief van belang de series notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad en van het college van Burgemeester en Wethouders. De desbetreffende funktionarissen werden vroeger ook wel anders genoemd; de 'assessoren' van vroeger noemen wij nu wethouders.

Het stelsel van chronologische ordening van het archiefmateriaal in het gemeente-archief van Brummen werd toegepast tot en met 1920, daarna ging men tot en met 1946 gebruik maken van het zogenaamde Bloemendaalse stelsel. Daarbij werd een systematische indeling van onderwerpen waarmee de overheid bemoeienis had of kon hebben, gebruikt en het archief is daardoor voor een archiefonderzoeker beter toegankelijk dan een chronologisch gerondend bestand.

Al het bij de gemeente Brummen aanwezige archiefmateriaal tot en met 1946 is geïnventariseerd. Een archiefinventaris bevat een systematisch overzicht van beschrijvingen van de in een archief aanwezige bestanddelen. Dat kunnen dikke pakken zijn maar ook kleine bundels; daarnaast delen, d.w.z. boeken waarin bijvoorbeeld de notulen werden opgeschreven en banden, dat zijn delen die zijn samengesteld uit bijvoorbeeld de ingekomen stukken over een bepaalde periode. Dan zit er dus geen onderlinge samenhang tussen de in een boek aanwezige stukken die aanvankelijk als zodanig afzonderlijk zijn ontstaan, behalve dan dat het alleen ingekomen stukken betreft die in chronologische volgorde zijn geplaatst. Nu is een probleem met dergelijk materiaal dat het weliswaar via de inventaris is te achterhalen, maar daarnaast nog uiteen valt in onderdelen die op zichzelf niet rechtstreeks toegang geven tot die stukken die we graag bij een bepaald onderzoek voor ons zouden willen hebben. Men moet daarbij bedenken dat de stukken en de orde waarin we ze aantreffen ontstaan zijn als een produkt van de administratie; zolang de toegepaste ordening voor die administratie geen problemen gaf in het gebruik was er voor de desbetreffende medewerkers geen reden om

daar verandering in te brengen. Gaan we vandaag als historische onderzoekers aan het werk met zulk archiefmateriaal dan zouden we daar soms een hele andere ordening in willen aantreffen om snel alle mogelijke vragen die bij ons opkomen beantwoord te krijgen.

Het materiaal is echter nooit geordend vooruitlopend op een uit een dergelijke hedendaagse invalshoek voortkomende vraagstelling.

Inventarissen, eventueel voorzien van bijbehorende nadere toegangen, helpen ons een heel stuk op weg om toegang te krijgen tot het archiefmateriaal. Dat dit soms toch wel zijn beperkingen heeft, wordt vaak veroorzaakt door in het verleden toegepaste ordeningsstelsels. De ingekomen en de minuten van de uitgaande stukken werden vaak in chronologische volgorde in agenda's ingeschreven. Daarbij werden aangegeven : het nummer, de persoon of instantie waarmee werd gecorrespondeerd, alsmede een trefwoord om het onderwerp aan te duiden; de inhoud van het stuk dus aangegeven met één of enkele woorden plus een beknopte aanduiding van de nadere gegevens.

Wil men gebruik maken van op een dergelijke wijze geordend materiaal dan geven de bij de agenda's behorende klappers daarop een eerste ingang. Daarin vindt u trefwoorden die de weg wijzen naar het nummer waaronder de stukken in de agenda zijn te vinden en van daaruit naar de plaats van de stukken zelf in het archief. Zo'n klapper werd meestal per jaar gemaakt; weet men nauwkeurig om welk jaar het gaat dan kan men daarmee vrij snel een overzicht van de gezochte archiefstukken krijgen.

Een andere vraagstelling, die veel vaker voorkomt, gaat uit van onderwerpen uit een bepaalde periode zoals : het ontstaan van het brandweerwezen, de gezondheidszorg in de 19e eeuw, de ontwikkeling van de landbouw, de opkomst van industriële bedrijven enz.

Dat zijn allemaal onderwerpen die veel meer onderzoek vragen en voor wat het gebruik van klappers betreft in ieder geval neerkomen op het nalopen van vele delen, hoe meer jaren het onderzoek bestrijkt hoe meer delen. Daarbij moet ook nog rekening worden gehouden met het gebruik van trefwoorden die ons thans vreemd of in ieder geval onbekend voorkomen, wat zich het beste laat

oplossen door in de praktijk met iets dergelijks bezig te zijn.

De verzorging van archieven zoals die nu bij archivariaten en bij archiefdiensten plaatsvindt, vloeit met name voort uit de wetgeving op het gebied van het archiefwezen uit de 20e eeuw. Onze eerste archiefwet dateert uit 1918; de tweede is van 1962. In artikel 1 van de archiefwet uit 1918 wordt uitdrukkelijk vastgelegd dat de overheidsarchieven openbaar zijn, d.w.z. dat men de in de archiefbewaarplaatsen berustende archiefbescheiden zelf kan raadplegen, uitzonderingen daargelaten.

We hebben het dan over archiefbescheiden die, zoals dat volgens de wet heet, zijn overgebracht. De overheidsorganen zijn verplicht om al die archiefbescheiden die 50 jaar en ouder zijn naar een officieel als zodanig aangewezen archiefbewaarplaats over te brengen. Dit is een aspect van de ruimere verplichting die de overheidsorganen hebben om hun archieven in goede en geordende staat te bewaren.

Een ander onderdeel daarvan is - en dan betreft het vooral moderne archieven die zeer omvangrijk kunnen zijn, maar veel materiaal van tijdelijk belang bevatten - de regelmatige vernietiging van daarvoor in aanmerking komende archiefbescheiden. Gebeurde dit niet, dan zou het materiaal alleen al door de omvang van het geheel als zodanig op den duur haast niet meer te hanteren zijn.

Nog een onderdeel van de archiefzorg betreft de geordende staat. Veelal is er binnen het archief een bepaalde ordening waar te nemen die voortvloeit uit het door de administratie toegepaste ordeningsstelsel. Zo'n ordeningsstelsel vindt men soms ook terug in de voor het desbetreffende archief gemaakte inventaris.

Soms is een archief in het verleden slecht bijgehouden, in wanorde geraakt of om andere redenen niet zonder meer bruikbaar. De inventarisator zal dan bij de bewerking van een dergelijk archief alsnog of opnieuw de meest geschikte wijze van ordening aanbrengen en wel om hen die de archiefbescheiden willen raadplegen, hetzij voor het zoeken van bewijs van rechten en plichten, hetzij voor historisch onderzoek in wat voor vorm

en met wat voor oogmerk dan ook, van dienst te zijn. Dat die bescheiden kunnen worden geraadpleegd is een gevolg van de wettelijk voorgeschreven openbaarheid daarvan. Niet-overgebrachte archiefbescheiden die nog onder de administratie berusten en daar doorgaans ook nog regelmatig worden gebruikt, kunnen niet op deze manier worden geraadpleegd. Wel heeft een ieder het recht over dergelijke archiefbescheiden informatie te verkrijgen.

In het voorgaande werd de termijn van 50 jaar genoemd die een rol speelt bij de overbrenging en dus het beschikbaar zijn voor raadpleging van archiefbescheiden. Momenteel wordt er gewerkt aan een nieuwe archiefwet en daarin zal waarschijnlijk een overbrengingstermijn zijn opgenomen van -in de praktijk- maximaal 20 jaar. Dat betekent dat er in principe veel meer en recenter archiefmateriaal voor directe raadpleging beschikbaar komt. Hoe dit in de praktijk werkt, is nog een kwestie van afwachten : het materiaal moet eerst nog inhoudelijk worden beoordeeld en geïnventariseerd. De nieuwere archiefstukken zijn op dit moment voor het (historisch) onderzoek minder geschikt door de beperkte toegankelijkheid.

In de uitnodiging voor de vergadering van vanavond wordt opgemerkt dat het wellicht mogelijk is om te komen tot de vorming van werkgroepen en/of de opsomming van bepaalde onderwerpen die voor nader onderzoek in aanmerking komen. Wellicht valt een dergelijk onderzoek, waarbij het vooral ook gaat om het genoegen dat men daaraan individueel of in samenwerking met anderen beleeft, te combineren met het nader toegankelijk maken van onderdelen van de aanwezige archiefbestanden. Zo is het van belang dat de notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders beter toegankelijk worden, want momenteel zijn ze dat slechts ten dele. Bij de gemeente Brummen is, ook in de 19e eeuw, verhoudingsgewijs uitgebreid genotuleerd. Aangezien het grootste deel van de gemeentelijke activiteiten uitvoerig dan wel beknopt, maar in ieder geval uitdrukkelijk in de vergaderingen aan de

orde kwam, levert een index op die notulen ook een verbeterde toegang op het totale bestand van archiefstukken.

Voor onderzoekers betekent een en ander het doornemen van op zichzelf vaak heel best leesbare lectuur waarbij men beslist zaken kan tegenkomen die op zichzelf weer aanleiding geven tot nader onderzoek in een bepaalde richting. Men weet daardoor al gauw waar men concreet mee bezig is en welke periode het meeste kans op succes geeft.

Een dergelijke aanpak van de notulen vereist natuurlijk wel nadere voorbereiding, zoals het vaststellen van een trefwoordenbestand en bepalingen omtrent het gebruik daarvan. Een ander onderdeel van het archief dat momenteel nader toegankelijk wordt gemaakt, maar dat ook zeer geschikt is voor behandeling door leden van een oudheidkundige vereniging, is de serie bouwvergunningen uit de periode 1921 - 1946.

Met name de wat ouderen onder u kunnen aan de hand van de namen en aanduidingen die te vinden zijn in de bouw-aanvraag of de bijbehorende tekeningen wellicht vrij snel bepalen om welk pand of object het handelt, waar dit staat of stond en dergelijke.

Een belangrijk gedeelte van het in het gemeentehuis aanwezige archiefmateriaal is nog niet genoemd en dat komt gedeeltelijk doordat daarvan niet gezegd kan worden dat het archiefbescheiden gevormd door het gemeentelijke bestuur betreft. Dat is namelijk het archief van de ambtenaar van de Burgerlijke Stand. In de eerste plaats gaat het dan over de registers van geboorten, huwelijken en overlijden en het materiaal dat daarmee verbonden is. Dergelijke registers zijn toegankelijk door middel van de zogenaamde tienjaarlijkse tafels. Dat zijn alfabetische ingangen die eens in de tien jaar werden gemaakt. Deze tafels hebben echter hun beperkingen; denkbaar is dat een werkgroep stelselmatig aan het werk gaat om één generale index samen te stellen op alle in de akten voorkomende persoonsnamen.

Het zal u bekend zijn dat ook in het Rijksarchief te Arnhem veel archiefmateriaal aanwezig is waarin ook onderwerpen worden behandeld die voor kennis van de

plaatselijke geschiedenis van belang zijn. U vindt daar o.a. de archieven van de vroegere marken, gedeelten van kerkarchieven, o.a. de **doop**-, trouw- en begraafboeken (de voorlopers van de Burgerlijke Stand-registers), huis- en familie-archieven, archieven van personen, enz. Dat materiaal bevat soms op de meest onverwachte plaatsen gegevens waar de plaatselijke historie bij betrokken is. Dat is een kwestie van onderzoek, uitgebreid nagaan wat er zoal aanwezig is.

Het Rijksarchief is natuurlijk veel groter dan een betrekkelijk bescheiden archief als dat van de gemeente Brummen. U kunt daar op een studiezaal voorgelicht worden over de mogelijkheden tot gebruik van het materiaal aan de hand van de invatarissen die daar voorhanden zijn.

In geval van een streekarchivariaat is de archivaris niet continu op een en dezelfde plek aanwezig. Voor 1987 geldt een werkrooster op grond waarvan de archivaris de ene week in Brummen is en de andere bij de gemeente Voorst en het Waterschap. Het is daarom altijd aan te raden om bij een bezoek even van te voren telefonisch contact op te nemen om er zeker van te zijn dat u niet voor niets komt.

Binnen het streekarchivariaat doet ook mee het Waterschap Oost-Veluwe, dat is samengesteld uit de vroegere polderdistricten Brummen-Vorst, Veluwe en Hattem. Daaraan voorafgaand trof men op de Veluwe allerlei dorpspolders aan. Die polderarchieven berusten nu in het waterschapshuis te Twello. Ook daar is archiefmateriaal aanwezig dat voor de plaatselijke historie van belang is.

De ruimte om bezoekers te ontvangen is vrij beperkt en het is gewenst tevoren een afspraak te maken.

Tenslotte nog even aandacht voor andersoortig materiaal, dat aanvullend op de in de archiefstukken vermelde gegevens van belang is of kan zijn, te weten de zogenaamde topografisch-historische atlas; een collectie van foto's, kaarten, prenten en allerlei ander materiaal dat niet altijd voldoet aan de definitie van archiefbescheiden.

Bij het streekarchivariaat zal in de loop van de tijd ook een handbibliotheek worden opgebouwd, in hoofdzaak bestaande uit boeken die zoveel mogelijk instructief zijn in aanvulling op het aanwezige archiefmateriaal.

Een onderdeel van de taak van de archivaris is de acquisitie, het verwerven van voor de plaatselijke historie van belang zijnd materiaal, wellicht van belang zijnde archieven, maar vooral ook van ander dokumentatiemateriaal dat ik net al heb aangeduid. Vanaf deze plaats zou ik u willen vragen om, mocht u van het bestaan van dergelijk materiaal op de hoogte zijn en bestaan er mogelijkheden om dat te verwerven ten behoeve van het gemeentearchief, mij daarvan op de hoogte te stellen; ik teken daarbij aan dat het materiaal een goede verzorging krijgt, dat het opgenomen wordt in een hopenlijk steeds groter wordende collectie, die dan weer in het algemeen voor iedere geïnteresseerde van nut kan zijn.

Tenslotte merk ik nog op dat het heel goed mogelijk is om zelf een eigen bijdrage aan de kennis omtrent de plaatselijke geschiedenis te leveren en wel door het op schrift stellen of aan anderen doorvertellen van eigen herinneringen; ik heb het dan speciaal tot de ouderen onder u die wellicht uit eigen ervaring nog de nodige kennis hebben omtrent Brummen of Eerbeek of Hall, enz. Zet u die eens op papier, het kunnen allemaal stukjes zijn van een puzzle, die tesamen een steeds beter beeld opleveren van hoe het in het verleden is geweest.

Brummen, april 1987.

J.A.de Ruiter,
streekarchivaris.

=====

DE P O M P O P HET MARKTPLEIN TE BRUMMEN

In de vergadering van de Brummense gemeenteraad d.d.
4 juli 1955 kwam het volgende voorstel aan de orde :

' In verband met de in uitvoering zijnde werken in het belang van de verkeersverbetering op het Marktpllein in het dorp Brummen is het noodzakelijk, dat de reeds jaren buiten werking zijnde openbare pomp ter plaatse wordt verwijderd. Aangezien aan deze pomp geen monumentale noch enige culturele waarde kan worden toegekend, terwijl ook uit historisch oogpunt bezien deze pomp als zodanig zonder enig bezwaar kan worden opgeruimd, stellen wij U voor een daartoe strekkend besluit te nemen. '

Het korte en zakelijke karakter van het in twee volzinnen geformuleerde voorstel doet vermoeden dat het College van Burgemeester en Wethouders het als een hamerpunt beschouwden. Het raadslid Klomp uitte zijn verbazing over het voorstel. Hij gaf toe dat er niet direct sprake was van iets van grote culturele en monumentale waarde ; historische waarde achtte hij echter beslist wél aanwezig. De pomp vormde volgens hem een stukje plaatselijke geschiedenis, dat niemand in de weg stond, in geen enkel opzicht een verkeersobstakel vormde en slechts weinig onderhoud vroeg.

Andere raadsleden spraken van een stuk traditie waarmee sommigen onder hen al van kindsbeen af vertrouwd waren. Uiteindelijk werd het voortbestaan van de pomp veilig gesteld doordat de raad het voorstel van het College verwierp met acht stemmen tegen, vijf stemmen voor en twee onthoudingen. Vervolgens besloot de raad maar meteen om het aanzien van de pomp wat te verfraaien, waarmee de zaak een heel ander vervolg kreeg dan het College oorspronkelijk voor ogen stond.

Ruim tien jaar later, in 1967, kwam bij het gemeentebestuur een klacht binnen over de 'foeilelijke kleur' van de pomp. Hoewel over smaak niet valt te twisten, werd toch besloten tot het laten overschilderen van de pomp in de huidige, donkergroene kleur.

Noch bij het College, noch bij de raadsleden zal in 1955 veel naders bekend zijn geweest over de geschiedenis van de Brummense dorpspomp. De oprichtingsdatum ervan lag in een grijs verleden ; ook in het boek 'Voor nu en later', waarin terecht apart aandacht wordt besteed aan dit bescheiden monument, kon nog geen bouwjaar worden vermeld.

In het Brummense gemeentearchief bevinden zich tussen de bijlagen van de gemeenterekening over het jaar 1827 twee voor de aannemer(s) van het werk bestemde afschriften, de zgn. expedities, van 'bestek en conditiën' waarnaar de aanbesteding plaats vond. Het werk werd aanbesteed in twee percelen ; in de expedities zijn naast de algemene alleen de op het desbetreffende perceel betrekking hebbende artikelen opgenomen. Gelet op de bestemming van de akten is het merkwaardig, dat beide zich in het gemeente-archief bevinden ; het is echter de vraag of ze bij degenen voor wie ze waren bestemd ook zo goed zouden zijn bewaard gebleven (Zie de hiernavolgende bijlage, waarin beide expedities zijn geïntegreerd).

Doordat het bouwjaar van de pomp nu bekend was, konden de navolgende gegevens uit de notulen van de gemeenteraad en diverse ingekomen stukken uit diezelfde tijd worden opgediept :

In zijn vergadering van 10 augustus 1826 besloot de gemeenteraad van Brummen aan Gedeputeerde Staten van Gelderland toestemming te vragen voor het plaatsen van een dubbele pomp op het Marktpllein en het opnemen van de daarvoor nodige gelden bij voorschot ten laste van het dienstjaar 1827. De raad overwoog dat bij diverse branden het nodige bluswater helemaal niet of in onvoldoende mate beschikbaar bleek te zijn. Hierin moest verbetering worden gebracht door het

graven van enige waterkommen aan de grens van de bebouwing en het plaatsen van een centraal gelegen pomp. Tevens moest er in de plaats van een in 1820 in het huis van brandmeester(!) Dirk Horstink verbrande kleine brandspuit een nieuwe, grotere brandspuit komen.

Omdat de maand september de meest geschikte tijd was voor het graven van een put, drong de burgemeester bij brief van 31 augustus 1826 bij de districtscommissaris van Veluwezoom aan op een speedige afhandeling van het verzoek.

Bij besluit van 11 september 1826 keurden Gedeputeerde Staten de voorgelegde plannen goed ; de gemeente mocht op het Marktpllein een nieuwe pomp doen bouwen, de bouw ervan in het openbaar aanbesteden en de geraamde kosten ad f 438,55 vooruitlopend op de begroting voor het jaar 1827 uit de gelden van het dienstjaar 1826 voldoen.

Bij brief van 20 september 1826 stelde de districtscommissaris de burgemeester van dit besluit in kennis.

Op 5 oktober had de openbare aanbesteding plaats en diezelfde dag nog deed de burgemeester de districtscommissaris daarvan schriftelijk verslag, onder inzending van het bestek en de voorwaarden waaronder de aanbesteding was geschied. Aangezien het werk was aangenomen voor een bedrag dat de begrote kosten niet te boven ging behoefde er naar zijn mening niet langer te worden gewacht met het beginnen van de werkzaamheden ; de meest geschikte periode voor het graven van de put was bijna voorbij !

Per kerende post deelde de districtscommissaris mee dat dit akkoord was ; wel moesten de nodige maatregelen worden genomen om ervoor te zorgen, dat 'Het uitwerpen der aarde als anderszins, 't zij bij dag of nacht, geene ongelukken (zou) teweegbrengen, maar het terrein daartoe behoorlijk worde afgezet'.

Op 11 oktober 1826 gingen Gedeputeerde Staten akkoord met het proces-verbaal van de aanbesteding ; het gemeentebestuur werd gemachtigd 'om als opzichter over voorschreven werken te kwalificeren den persoon van H.Blom, loodgieter te Doetinchem, ten einde door deze worde toegezien, dat de voorschreven werken, ingevolge bestek en conditien door de respective aannemers naar behoren worden verrigt'. Ook de begroting voor het te

maken werk was door hem opgesteld. In Brummen was zijn naam niet onbekend : in 1820 werd hem de restauratie van de door storm vernielde torenspits van de Nederlands Hervormde kerk opgedragen. De gemeente maakte van de diensten van de loodgieter uit Doetinchem dus enerzijds gebruik voor het opstellen van een omschrijving van het uit te voeren werk en een begroting van de daarmee gemoeide kosten ; anderzijds voor het houden van toezicht op de uitvoering ervan.

Het werk was aangenomen door Arend Noorman, metselaar te Brummen, en Dirk Jan Brus, timmerman te Zutphen.

Op 19 oktober moest het werk op last van de burgemeester worden gestaakt, nadat hij in het bijzijn van de opzichter had geconstateerd dat het metselwerk op de putring niet 'in behoorlijke order was gelegd (.....) uit hoofde de steenen niet genoegzaam binnenwaards sluitende waren', terwijl de aannemer daarna had geweigerd 'zulks te redresseren'. Ingeschakelde deskundigen waren van mening dat het onredelijk zou zijn van de aannemer te verlangen de aangebrachte putsteenklinders af te hakken. Aan de opzichter werd gevraagd of het opmetselen van de put met gebruikmaking van putsteenklinders kon worden afgemaakt, dan wel met putsteenklinders in combinatie met gewone stenen en 'wel geprepareerde basterdcement'.

De oplossing van dit technische probleem ligt vandaag de dag nog onder de grond van het Marktpllein, want op dit punt eindigen de op schrift vastgelegde oudste gegevens over de Brummense pomp.

Dát er een oplossing kwam, blijkt al uit het gemeenteverslag over het jaar 1826, want bij de gegevens betreffende de gemeentelijke brandblusmiddelen wordt vermeld, dat 'eene dubbele pomp, om in cas van brand in watergebrek te voorzien, met het beste succes in gereedheid (is) gebragt'.

Momenteel is er sprake van plannen tot herinrichting van het Brummense Marktpllein. Het is te hopen, dat daarbij de dorpspomp en de directe omgeving daarvan die aandacht krijgt waarop dit bescheiden, maar nadrukkelijk

aanwezige monument, gelet op de staat van dienst, aanspraak mag maken. Wellicht is de suggestie van 'Brummens Belang' uit 1961 om de pomp 'meer attractief te maken door uit de monden ook inderdaad water te laten lopen, bij wijze van fontein' het (her)overwegen waard ?

Het is maar een idee.

Brummen.

J.A.de Ruiter.

Bijlage :

Bestek en Conditiën waarna het plaatselijk Bestuur van Brummen, onder voorbehouding der approbatie van Hun Edel Grootachtbaren de Heeren Gedeputeerde Staten dezer Provincie, voornemens is publiek aan te besteden

1. Het graven en metselen van eenen put op het marktplein te Brummen, en
2. Het maken van twee nieuwe looden pompen in een kast op dezelfde put.

Alles met de leverantie van de nodige materialen.

Artikel een Maat en gewicht

De maat en het gewicht, waarvan in dit Bestek gesproken wordt, is de Nederlandsche El en het Nederlandsche Pond.

Artikel twee Metselwerk

De put zal worden geplaatst op het marktplein, welke plaats door Heeren aanbestederen zal worden aangewezen.

Artikel drie

De Aannemer zal nadat het gat door hem is laten graven, eenen eiken ring leggen, waar de put zijnen eersten aanvang neemt, naar welke grootte de put zal moeten strooken, welke bepaald wordt op twee ellen twintig duim over zijne diameter, van welken ring de put zal opgemetseld worden ter hoogte van vier ellen twintig duim, daarna met een verwelf onder den grond toe te metselen.

Artikel vier

De Aannemer zal de put van beste putsteen-klinkers, met wel geprepareerde schelpkalk, van den ring tot bovenaan moeten opmetselen, en zoo hij op eene zekere hoogte gemetseld heeft, zal hij de put één gaal laten zinken, en wel zoo diep, dat bij het laagste water altijd een el en twintig duim water in deszelfs put zal moeten staan.

Artikel vijf

Wanneer de put op de bepaalde hoogte gemetseld is, zal hij dezelve van binnen met sterke cement moeten uitvoegen. Voorts zorge de aannemer vooral, dat bij het opmetselen iedere steen behoorlijk in kalk worde gelegd, en daarna rondom de put met goede aarde aangevuld.

Artikel zes

Zoodra de put met de pompen en den post in order is, zal hij onder de kast eene halve steens muur werk in brengen, waarop het basement van de kast ruste, daarna zal hij voor de pompen, ter breedte van de kast, lang een el vijftig duim, eenen steenen vloer op zijn kant moeten leggen.

Artikel zeven

Nevens de put zal een eiken post geplaatst worden waaraan de looden pompen hare nodige vastheid krijgen.

Artikel acht

Loodgieterswerk

De Aannemer is verplicht, de pompen eene El zestig duim boven den begaanden grond te plaatsen, waarna hij verplicht is te gebruiken, twee rood koperen zuigerstukken, ieder ter lengte van acht en veertig duimen, over zijne diameter veertien duimen, twee looden bovineinden, ieder lang eene El, over zijne diameter zestien duimen. - twee hart- of slostukken ieder drie en dertig duimen, aan den bovenkant, over zijn diameter veertien duimen. Iedere pomppijp zal de lengte moeten hebben van zes Ellen doch indien de pijpen mindere lengte mogten nodig hebben, zal hem daarvoor, tegens zeventig cents voor ieder pond, van de aannemenspenningen gekort worden.

Artikel negen

Daar alhier de lengte der pijpen niet stiptelijk bepaald kan worden, zal indien dezelve langer mogten vereischt worden hem, voor ieder pond dat hij boven de bepaalde lengte mogte leveren, zeventig cents worden betaald.- Voorts moet in ieder der staande stukken eene kraan of uitwatering geplaatst worden, welke van geel gegoten koper moet zijn, en vijf en twintig duimen buiten de kast moet uitsteken. Dezelve zullen zes duimen over zijn diameter moeten zijn, met eene bogt van zestien duimen, deze kranen zullen ter hoogte van eene El tien duimen van den begaander grond in de staande stukken geplaatst worden.

Artikel tien

De Aannemer is verplicht de vereischte lengte der pijpen te gebruiken van twintig ponden in de lengte van een El en vijf en veertig duimen, en wel zuivere gegootene pijpen. Het lood tot de staande stukken zal de zwaarte moeten hebben, als ook aan ieder stuk met twee omheen lopende banden van vijf ponden, in de dertien duimen vierkant, de zuigerstukken zal hij niet minder moeten nemen dan uit eene achttien pons koperen plaat, de hart- of slotstukken van niet mindere dan veertien ponden zwaarte voor ieder stuk.

Artikel elf

Het solderen van de pijpen en staande stukken als ook het aanzetter der banden, het inzetten der kranen, het solderen van zuiger- en hartstukken en eenen verhevenen naad over de looden bovineinden, dit alles van zuiver soldeer en naar den eisch in orde te bewerken.

Artikel twaalf

Ook zal de Aannemer van het taaiste en zuiver gegoten lood, zonder gallen of scheuren moeten gebruiken, dit alles van het beste soort. De pijpen onder in de put zal hij met eenen flaauwen bogt ombuigen, zoodanig het water zich van boven moet doen inzuigen.

Artikel dertien

Timmerwerk

De Aannemer zal den eiken post die, als gezegd is, nevens de put geplaatst moet worden, na goedkeuring der Heeren aanbestederen, en welke de zwaarte zal moeten hebben van een en dertien duimen meskant, winterhout moeten plaatsen twee Ellen en veertig duimen boven den grond, en twee Ellen in den grond, daarna denzelven rondom wel aan te stampen en met leem voorzien.

Artikel veertien

Als de pompen met de put in orde zijn, zal de Aannemer eene kast of bekleeding moeten plaatsen, in dien staat, als het zich in de teekening voordoet, in allen gevallen ten genoegen van het Plaatselijk Bestuur.

Artikel vijftien

Aan deze bekleeding zal hij drooge eiken planken moeten gebruiken, zwaar vier duimen, zonder scheuren, gallen of kwade roesten, het onderste gedeelte zal hij in een vierkant eiken raam naar behoren in elkander werken, zwaar elf à twaalf duimen, waardoor het vierkante werk zijne rusting krijgt, als ook zal dit met een dito raam van boven bewerkt moeten worden, waar het kapje op rust, deze bewerking zal naar den eisch in orde moeten bewerkt worden, voorzien van wel bespijkerde lijsten, met de planken zuiver en dicht in elkander gewerkt.

Artikel zestien

Het kapje zal met vier krommers afloopen en bekleed met anderhalf duims vuren planken, van boven met eene bol voorzien. - Daarna zal dit kapje met taai zink bekleed worden van numero twaalf - de bekleeding moet egaal vlak liggen en wel zodanig dat het water rondom over de kast afdruipe.

Artikel zeventien

IJzerwerk

De aannemer is verplicht het ijzerwerk aan twee kanten te plaatsen, als voorzien van twee slagers drie en een halve duims ijzer, van onderen met eenen knop voorziet. De Assen, waaraan de slagers en opnemers moeten gemeld worden, zwaar vijf duimen, de opnemer naar evenredigheid van den slager ; deze van een steunijzer voorzien, zwaar twee en een halve duims ijzer. De ijzeren arms, waar de

as in draait, moet wel voorzien worden aan wederzijden van den post met zijne steunijzers, naar welke zwaarte deze arms moeten zijn van vier duims ijzer.

De steunijzers drie duims, deze arms of stoel moet met bruggen en slekken, en met vier, twee en een halve duims ijzeren bouten voorzien worden, en met veren en schijven door den post opgesloten.

Artikel achttien

De slaggers zullen de lengte van eene El en veertien duimen moeten hebben en de stoelen naar den eisch. De bewerking moet van zuiver ijzer geschieden en vlak gesmeed, zuiver geweld en geene breuken daarin. Hier zullen de twee zuiger stangen moeten zijn van de vereischte lengte, van twee duims ijzer. Dit alles onder goedkeuring van deskundigen door Heeren aanbestederen daartoe te verkiezen.

Artikel negentien

Wanneer het werk in orde gebracht is zullen ten kosten van den aannemer van het Loodgieterswerk de pompen, binnen in de kasten goed aangevuld worden met Boekweitten doppen.

Artikel twintig

Als de pomp gangbaar is, dan is de aannemer verplicht, niet verder te werken, voor dat de goedkeuring is geschied, daarna zal hij de looden pijpen in leem leggen en met losse aarde aanvullen.

Artikel een en twintig

Geene materialen zullen door den aannemer mogen worden verwerkt, voor en alhier dezelve zijn goedgekeurd, zullende de afgekeurde materialen een teeken gegeven en dadelijk weg gevoerd moeten worden.

Artikel twee en twintig

Vergeeten kleinigheden en duisterheden

Indien in dit bestek iets mogt vergeten of over het hoofd gezien zijn, hetwelk tot de sufficientie van dit

werk behoort zullen de aannemers hetzelfde nochtans moeten maken, even als of zulks letterlijk alhier was bedongen en zulks zonder eenige ontgeltenis, als wordende het werk eenvoudig aanbesteed om hetzelfde in complete goeden staat op te leveren, ook dan wanneer iets tot verfraaijing of verbetering van het werk konde worden aangebracht, zal den aannemer zulks hoezeer alhier niet uitgedrukt, alsmede moeten maken en bijleveren zonder ontgeltenis, mits zulks niet te boven gaat voor het eerste parceel drie guldens en voor het tweede parceel zes guldens.

En in geval er eenige duisterheden in dit bestek mogten voorkomen, dan behoudt het plaatselijk Bestuur daarvan de uitlegging aan zich.

Artikel drie en twintig Beschrijving der parceelen

Het werk zal eerst in parceelen en daarna in massa ter aanneming worden aangeboden. Het eerste parceel bestaat in het maken, graven en metselen van de put, met alles wat daartoe behoort, en het tweede parceel het maken van de pomp met de kast en alle verdere pompenmakers-, timmermans- en smitswerk, respectievelijk met de leverancien der materialen. Het Plaatselijk Bestuur de beschrijving der parceelen afzonderlijk duidelijk genoeg achtende, reserveert zich echter de finale beslissing nopens alle verschil tusschen de beide aannemers onverhoopt rijzende nopens hetgeen al of niet moet geacht worden tot het werk van ieder bijzonder parceel behorende, naar welkers uitspraak de respectieve aannemers gehouden zijn zich te gedragen.

Artikel vier en twintig Tijd van begin en oplevering

De aannemers zullen verplicht zijn het werk te beginnen dadelijk na inkomen der approbatie en binnen twaalf dagen de put zoo verre te brengen dat dezelve boven water of wel in den geheelen opstand gemetseld zij, het geheele werk zal binnen vijf weken na ingekomen approbatie in complete orde moeten zijn gebragt, zij zullen hetzelfde, in cas van aanbesteding in parceelen onderling zoodanig moeten regelen, dat de een door den ander daarin niet verhinderd wordt. - Zullende ieder aannemer voor elken dag, die dezelve na de

bepaalde tijden daaraan werken, drie guldens aan de aannemerspenningen worden gekort, van welke bepaling niet zal worden afgeweken ; alleen onvoorziene omstandigheden ter beoordeeling van het Plaatselijk Bestuur zullen tot moderatie dezer bepaling in aanmerking komen. - En in geval de aannemers niet op de bepaalde tijd een begin - of begonnen zijnde, geen genoegzame voortgang maakten met het werk, zal het Plaatselijk Bestuur bevoegd zijn, hetzelve ten kosten van den aannemer te doen afwerken, hetzij bij publieke aanbesteding of in dagloon, onder onmiddellijke orde van het Plaatselijk Bestuur.

Artikel vijf en twintig

Onderhoud van het werk

De aannemers zullen onverminderd hunne verplichting tot het instaan voor hun werk, bij de wet bepaald, gedurende een geheel jaar na de goedkeuring en de daarop gevolgde betaling, het werk in alle deele moeten onderhouden, en alle defecten welke daaraan niet door kennelijke moedwil en onvoorzigtigheid en onvoorzien onheilen, ter beoordeling van het Plaatselijk Bestuur, kosteloos moeten herstellen, en alzoo het werk een jaar na de eerste goedkeuring en betaling van de aanneemspenningen in volkomen orde moeten opleveren en van die verplichting niet dan na eene herhaalde opneming en goedkeuring zijn ontslagen.

Artikel zes en twintig

Kwaliteit van de aannemers
en borgen

De aannemers moeten zijn deskundigen ter goeder naam en faam bekend staande personen tot volkomen genoegen van het Plaatselijk Bestuur. - Zij zullen verplicht zijn ieder tot meerdere waarborg voor de stipte naarkoming van deze conditien, te stellen twee sufficiënte Borgen, welke nevens de aannemers in solidum en ieder voor het geheel als principale aannemers zullen verbonden en aansprakelijk zijn.

Artikel zeven en twintig

Tegenwoordigheid van de
aannemers bij het werk

De aannemers zullen in persoon bij het werk moeten tegenwoordig zijn, en in cas van absentie zich moeten doen vervangen door deskundige personen, de vereischten bezittende om de onderscheidene orders hem vanwege het Plaatselijk Bestuur gegeven wordende, op te volgen en ten uitvoer te brengen.

Artikel acht en twintig

Werklieden

Het Plaatselijk Bestuur heeft het regt om zoodanige werklieden of door de aannemers geëmploijeerde personen, welke zich niet wel mogten gedragen of geen genoegzame kennis van het werk hebben, weg te zenden en van den aannemer anderen te vorderen zullende de aannemer hieraan niet dadelijk voldoende, verbeuren zes gulden voor ieder geëmploijeerde of werkmán, waaroimtrent contraire zal worden gehandeld.

Artikel negen en twintig

Tijd en wijze van betaling

De betaling der aanneemspenningen zal geschieden in eene termijn, uiterlijk binnen eene maand nadat het werk in volkomen orde opgeleverd en door het Plaatse-lijk Bestuur opgenomen en volkomen goedgekeurd zal zijn, en zulks op ordonnantie van het Plaatselijk Bestuur ten kantore van den Gemeente Ontvanger.

Artikel dertig

Wijze van aanbesteding

De besteding zal geschieden bij inschrijving en opbod voor ieder perceel afzonderlijk, zullende op geen inschrijvingsbiljetten reguard worden geslagen, tenzij de inschrijver bij de besteding tegenwoordig zij, terwijl niemand het werk zal mogen mijnen, die daarop niet heeft ingeschreven, de minste schrijver zal in cas het werk wordt toegestaan genieten van het eerste perceel eene gulden en voor het tweede perceel twee guldens, de massa toegestaan wordende genieten de inschrijvers op de parcellen niets, doch die van de massa drie guldens welke door de aannemers moeten worden uitbetaald.

Artikel een en dertig

Approbatie

Het Plaatselijk Bestuur reserveert zich in allen gevallen de approbatie van Hun Edel Grootachtbaren de Heeren Gedeputeerde Staten dezer Provincie, zonder welke deze aanbesteding aan zijde der aanbestederen niet verbindend zal zijn.

Artikel twee en dertig

Kosten

Alle kosten, zo van annonces, bestekken, zegels, leges, registratiegelden, en wat dies meer zij, zijn ten lasten der aannemers en zullen door hun ieder naar evenredigheid der aannemerspenningen gedragen en betaald worden. Aldus opgemaakt door het Plaatselijk Bestuur van Brummen, den 26 September achttienhonderd zes en twintig. (Was geteekend) P.D.Dubois.
Ter ordonnantie,
(Was geteekend) J.M.de Kruijff, secrets.

Proces-Verbaal van aanbesteding

In den jare eenduizend achthonderd zes en twintig, den vijftien dag van de maand October des namiddags om twaalf uren in het Logement het Kromhout te Brummen, ingevolge autorisatie van Hun Edel Grootachtbaren de Heeren gedeputeerde staten dezer Provincie, verleend bij besluit van den elfden September achttienhonderd zes en twintig, numero elf en agtervolgens gedane bekendmaking, zoo bij publicatie en affixie van Billetten, als bij annonce in de Arnheemsche Courant, zal door ons Burgemeester en Assessoren der Gemeente Brummen, met den Secretaris dezer gemeente geadsisteerd, worden toegetreden tot het doen der publieke aanbesteding van de werken in bovenstaande bestek omschreven. En het voorschreven bestek en conditien duidelijk in het openbaar voorgelezen zijnde, is de voorschreven aanbesteding op en in gevolge dezelve geschied, zoo als hier volgt.

Het eerste Parceel, zijnde het graven en metselen van eenen put op het marktplaats te Brummen, met al het metselwerk, waaromtrent nog wordt bedongen, dat het basement der Kast in plaatse van hout zal moeten worden gemaakt van Benthemer Steen, in het geheel uit vier stukken, naar behoren op de vier hoeken vast gegoten,

alles naar den eisch, waarop is ingeschreven door Arend Noorman, metselaar te Brummen eenhonderd negentig guldens.

En vervolgens door Aanbesteder voor dit eerste parceel aangeboden zijnde de som van honderd guldens, en opgeteld zijnde tot op eene som van honderd en tachtig guldens, is gemijnd geworden door den voornoemden Arend Noorman, de welke na voorlezing alhier heeft geteekend. (Was geteekend) A.Noorman.

Het tweede Parceel, zijnde het maken van twee nieuwe looden Pompen in eene kast op de voorschreven put, waarop is ingeschreven geworden, door 1. Arend Noorman, twee honderd zestig guldens en 2. Dirk Jan Brus, twee honderd acht en veertig guldens, en vervolgens door aanbestederen voor dat Parceel aangeboden zijnde de som van honderd en vijftig guldens, is gemijnd geworden door den voornoemden Dirk Jan Brus, timmerman te Zutphen op de som van twee honderd acht en veertig guldens, de welke na voorlezing alhier heeft geteekend. (Was geteekend) D.J.Brus.

Het derde Parceel enz.

Alzoo gebleken zijnde dat de prijs der parceelen ieder afzonderlijk, minder bedraagt dan die der massa, en het laatste alzoo niet in aanmerking kan komen, zoo is onder voorbehoud der voorschreven approbatie aanbesteedt.

Het eerste Parceel aan den voornoemden Arend Noorman voor de som van honderd tachtig guldensf 180,-- welke aannemer alhier tegenwoordig, zulks accepterende zich bij deze verbind voor de stipte naarkoming van vorenstaand Bestek en Conditien, terwijl denzelve na voorlezing heeft geteekend.

(Was geteekend) A.Noorman.

En heeft den voornoemden Arend Noorman, voorts tot Borgen gesteld Jan Willem Vorders, timmerman en Jacobus Bisschop, grofsmid, beide te Brummen woonachtig, welke beide alhier tegenwoordig en deze Borgtogt accepterende zich nevens den aannemer Arend Noorman voor de naarkoming van vorenstaand Bestek en Conditien in solidum verbinden bij dezen, onder afstand van de voorregten van uitwinning en schuldsplitsing.

En hebben dezelve na voorlezing geteekend.

(Was geteekend) J.W.Vorders, J.Bisschop.

Het tweede Parceel, aan den voornoemden Dirk Jan Brus voor de som van twee honderd acht en veertig guldens f 248,--

welke aannemer alhier tegenwoordig, zulks accepterende, zich bij deze verbind voor de stipte naarkoming van vorenstaand Bestek en Conditien, terwijl dezelve na voorlezing heeft geteekend.

(Was geteekend) D.J.Brus.

En heeft den voornoemden Dirk Jan Brus, voorts tot Borgen gesteld Antonie Ringel, timmerman te Zutphen en den voornoemden Arend Noorman welke beide alhier tegenwoordig en deze Borgtogt accepterende zich nevens den voornoemden Brus voor de naarkoming van vorenstaand Bestek en Conditien in solidum verbinden bij dezen, onder afstand van de voorregten van uitwinning en schuld-splitsing.

En hebben dezelve na voorlezing geteekend.

(Was geteekend) A.Ringel, A.Noorman.

Aldus gedaan en onder voorbehoud der approbatie van Hun Edel Grootachtbaren de Heeren gedeputeerde staten dezer Provincie publiek aanbesteed, op dag, jaar en plaats voorschreven. En hebben wij, Burgemeester en Assessoren benevens den Secretaris na voorlezing geteekend.

(Was geteekend) P.D.Dubois

L.Beker

J.H.Kromhout

J.M.de Kruijff, secret.

Aldus geaprobeerd door ons Gedeputeerde Staten van den Provincie Gelderland

Arnhem, den 11 October 1826

Ter ordonnantie

De Griffier der Staten

(Was geteekend) M.J.Vitringa.

Geregistreerd te Arnhem den een en twintigsten October achttienhonderd zes en twintig, deel vijftien, folio honderd een en zeventig verso vak een twee en drie zon-

der renvoyen, ontvangen vier gulden dertig centen
voor regten, zes en vijftig cents voor de opcenten en
zes en vijftig centen voor de verhogingen van het syn-
dicaat, namelijk

Voor regt van aanbesteding	f	2,15
" " " cautie	f	2,15

f 4,30

13 opcenten	f 0,56)	
13 idem Syndicaat	f 0,56)	f 1,12

f 5,42

De ontvanger

(Was geteekend) H.R.Boonen.

De pomp op het marktplaats te Brummen met detail :

A R C H E O L O G I S C H E W A A R N E M I N G E N

In oktober 1986 deden Lammert Buitenhuis en ondergetekende min of meer onverwachte vondsten in de Eerbeekse wijk Werfakkers.

Alle vondsten dateerden uit de late Middeleeuwen, in dit geval uit de 12e en 13e eeuw. Ze bestonden uit een 25-tal scherven van middeleeuws aardewerk, een ijzeren sleutel en een boomstamput.

Het aardewerk werd gevormd door scherven van kogelpotten, zgn. Pingsdorf-aardewerk, Paffrath-aardewerk en vroeg- of proto-steengoed. In de diverse kranten-artikelen over deze vondsten was het natuurlijk niet mogelijk uitgebreid op de verschillende soorten aardewerk in te gaan. Dit is vanzelfsprekend wel mogelijk in ons eigen verenigingsorgaan, dat bestemd is voor streekgenoten die in de geschiedenis zijn geïnteresseerd.

Eerst iets over het kogelpot-aardewerk. Zoals de naam al doet vermoeden, hebben de kogelpotten een ronde vorm. Deze was ook erg praktisch : een ronde bodem staat steviger in het vuur.

Kogelpotten komen gedurende een lange periode voor. De eerste verschijnen al in de 8e eeuw en, hoewel er in de loop der eeuwen wel iets aan de vorm en het baksel veranderde, in de 14e eeuw komen er nog potten voor die deze naam terecht dragen. Ze hebben een nogal ruw oppervlak en kunnen in meerdere kleuren voorkomen, vaak zwart, grijs, bruin, maar ook rood of geelachtig. Dit hangt af van de manier waarop ze zijn gebakken : met toevoeging van zuurstof (oxyderend) of zonder toevoeging van zuurstof (reducerend).

Het gevonden kogelpot-aardewerk was merendeels vrij donker van kleur en dus reducerend gebakken. Het kwam overigens ook voor, dat men jong, vochtig hout stookte, waardoor de potten donker van kleur en iets minder poreus werden. Op kogelpot-aardewerk is veelal geen versiering te zien, ook op het Eerbeekse niet.

Kogelpotten werden uit de hand gevormd, dus zonder draaischijf ; alleen de randen werden op het laatst wel bijgedraaid, bijvoorbeeld om een mooi gelijk profiel te krijgen of om een dekselgeul te maken.

Foto 1 : KOGELPOTTEN

Het Pingsdorf-aardewerk is meestal op de schijf gedraaid. In eerste instantie lijkt het te zijn ingevoerd uit vooral het Duitse Rijnland. Daar ligt ook het plaatsje Pingsdorf, waar dit aardewerk zijn naam aan ontleent. Het komt al voor in de 10e eeuw en verdwijnt rond 1200. Het is veel regelmatig van vorm dan de kogelpot en is ook harder gebakken. De kleur is geelachtig tot bruinpaars. Het oppervlak voelt wat ruw aan. Veel voorkomend zijn potten en kannen op standringen. Vooral zgn. tuitpotten. Dit waren vrij ronde potten met een tuit iets onder de bovenrand. Ze waren voorzien van platte bandoren aan de bovenkant. Eén van de gevonden scherven was zo'n bandoor. Of het in

Eerbeek gevonden Pingsdorf-aardewerk ook uit Duitsland afkomstig is, is nog onzeker. Later werd namelijk ook in ons eigen land wel 'Pingsdorf-achtig' aardewerk gemaakt. Het Pingsdorf-aardewerk dat wij hebben gevonden, dateert uit de 12e of vroege 13e eeuw en dateert in zekere zin het kogelpot-aardewerk.

Foto 2 : PINGSDORFPOTTEN

Het Paffrath-aardewerk is genoemd naar het plaatsje Paffrath bij Keulen, waar dit aardewerk voor het eerst duidelijk werd beschreven. Het is nogal hard gebakken en opvallend is dat het baksel bestaat uit een 'bladerdeegachtige' structuur. Daar doet het inderdaad wel aan denken, aan brood of iets dergelijks. De kleur is aan de buitenkant vaak grijsig wit, maar kan ook wel

donkerder zijn.

De tegenstelling tot het Pingsdorf-aardewerk, waar allerlei strepen, komma's of andere donkere vlekken op zijn te zien (verf), is Paffrath-aardewerk onversierd. Het waren meest niet al te grote kogelpotten met een bijzondere ietwat driehoekige rand.

In de 12e en 13e eeuw kon men hogere temperaturen bereiken in de pottenbakkersovens. De klei van onze streken kan daar niet tegen : bij een te hoge temperatuur zakt de pot in elkaar. Met klei uit bijv. de Duitse Rijnstreek is dit niet het geval. Het is mogelijk deze klei zo ver te verhitten, dat de scherf gaat 'sinteren', d.w.z. de magering (in de meeste gevallen zand) is niet meer zichtbaar : er is één homogeen zeer hard baksel ontstaan. Dit baksel, dat 'steengoed' wordt genoemd, is vooral bekend door de zgn. Jacobakannetjes uit de 14e en 15e eeuw.

In de 13e eeuw kon men de voor steengoed noodzakelijke temperatuur nog niet helemaal bereiken, zodat het baksel ook nog niet 'steengoed' kan worden genoemd. Men bedacht hiervoor de naam 'bijna-steengoed' of 'proto-steengoed'. Het oppervlak van dit proto-steengoed is vrij ruw door de niet volledig gesinterde scherf, voor drinkgerei niet erg comfortabel ! Vaak werd er dan ook een 'engobe' (een soort kleipapje) overheen gedaan om het oppervlak wat gladder te maken. Feitelijk is proto-steengoed een verder ontwikkelde vorm van Pingsdorf-aardewerk. Door de donkere kleuren was de eerst nog aanwezige beschildering vrijwel niet meer zichtbaar, men beperkte zich toen tot een versiering met een rolstempel. Evenals bij het Pingsdorf-aardewerk komen bij proto-steengoed veel uitgeknepen, gegolfde standringen voor. Het waren meest kannen en bekertjes. Proto-steengoed werd gemaakt in Duitsland, maar ook in enkele Nederlandse ovens, doch niet van Nederlandse klei.

Tot zover het aardewerk, dat in oktober 1986 in de Werfakkers werd gevonden.

Foto 3 : VROEG STEENGOED

We komen nu bij de boomstamp. De naam zegt het al : deze put werd gemaakt van een boomstam. Al in de prehistorie werden de wanden van een waterput 'in toom' gehouden door er een uitgeholde boomstam in te plaatsen. Deze gewoonte heeft zich tot in de Middeleeuwen gehandhaafd. Ook de put in de Werfakkers was op deze manier gemaakt. Men koos een boomstam, in dit geval was het er een van ongeveer 90 cm dik. Vervolgens zaagde men de boomstam in tweeën, waarna de beide helften werden uitgehold. Het bleek dat de Eerbeekse put wanden had van zo'n 7 à 8 cm dik. Om de stukken aan elkaar te bevestigen, gebruikte men een soort twijg die om pennen werd gedaan. De gaten en minstens één pen waren nog duidelijk aanwezig in het hout. De put was goed te reconstrueren : op het erf van de aannemer Gerretsen te Loenen kon meer dan de helft van de put aan elkaar worden gepast. Jammer was dat ons pas later duidelijk werd dat de bodem, althans de onderkant, van de put nog in de grond zit. Dit des te meer, omdat er onder in een (water-)put meestal wel scherven liggen van uit de hand gevallen of opzette-

lijk in de put geworpen kannen, potten of bekers. Het vinden hiervan zou niet alleen een redelijke kans hebben geboden om via restauratie aan een min of meer compleet stuk vaatwerk te komen, maar ook een middel zijn geweest om de ouderdom van de put te bepalen. Want dat is nu onbekend. Het lijkt aannemelijk dat de put heeft behoord tot een middeleeuwse nederzetting (waarschijnlijk een boerderij), maar te bewijzen is dit niet voor honderd procent.

Foto 4 : LAMMERT BUITENHUIS MET PUT

Behalve de waterput werden alle vondsten gedaan in verkleuringen : donkere plekken die zich duidelijk aftekenden tegen het lichtgekleurde zand. Hoewel het patroon van de vlekken niet erg duidelijk was, leek het erop dat er een gedeelte van een huisplattegrond was te zien, maar dan wel van een klein gedeelte. De verkleuringen waren geen afvalkuilen, dan had er immers veel meer afval, o.a. aardewerk, in gezeten.

Hoewel er geen duidelijk donkere kern, overblijfsel van een paal, in de verkleuringen was te zien, meent ook de provinciaal archeoloog van Gelderland, drs.R.S.Hulst, dat het hier heel goed kan gaan om zgn. paalgaten. Men kan de palen er immers ook uit hebben getrokken, zoals elders meerdere malen is geconstateerd. Gezien de grootte van de verkleuringen zullen het dan de dragende palen van een middeleeuwse boerenbehuizing van iets na 1200 kunnen zijn geweest. In dit verband is het leuk dat in 1985 tussen Deventer en Colmschate sporen van laat-middeleeuwse bewoning werden gevonden. Het betreft hier een onderzoek met begeleiding van de ROB, waarbij een vrijwel complete boerderijplattegrond werd blootgelegd uit ca. 1155. Ook hier werden in de paalkuilen scherven gevonden, vooral van kogelpotten, maar ook van Paffrath- en Pingsdorf-aardewerk, waaronder eveneens een bandoor. Op enige afstand van de boerderij trof men een boomstamput aan van ca. 1 meter doorsnede. Hierin wat aardewerkscherven (kogelpot, pingsdorf en paffrath), een mes en een kram, een houten emmertje en misschien een deel van een ijzeren hengel.

Het is opvallend hoeveel overeenkomsten er zijn tussen de Eerbeekse en de Colmschater vondsten, waarbij wel moet worden opgemerkt, dat de Eerbeekse vondsten, gezien de aanwezigheid van proto-steengoed, iets minder oud zijn.

In een van de paalgaten zat behalve een aantal aardewerkscherven ook een zwaar verroeste sleutel, tenminste de vorm ervan deed daar duidelijk aan denken. Hij is opgestuurd naar de ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek) in Amersfoort, waar ook alle vondsten zijn geregistreerd. Daar heeft men de sleutel behandeld en bestudeerd en vergeleken met andere vondsten. Eind februari 1987 stuurde de ROB de sleutel, want dat was het gevonden voorwerp wel degelijk !, aan mij terug met een begeleidend schrijven en een 'bouwtekening'.

Het blijkt te gaan om een ijzeren sleutel. Op zich is het moeilijk te zeggen hoe oud een sleutel is : bepaal-

de typen komen honderden jaren voor. Meestal is de context, d.w.z. de rest van de vondsten en de vondstomstandigheden, bepalend voor de aan het voorwerp toegeschreven ouderdom. Welnu, in het paalgat waaruit de sleutel kwam, werd geen aardewerk gevonden van na de 13e eeuw. Het kan dan ook bijna niet anders dan dat de sleutel even oud is, d.w.z. iets na 1200.

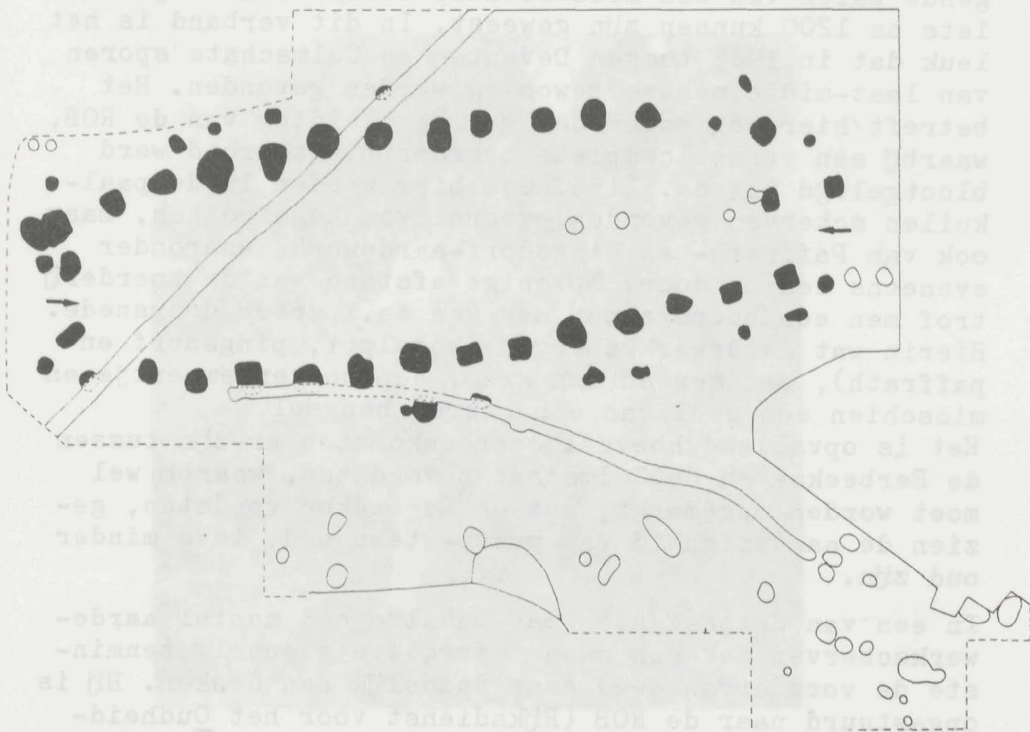

Foto 5 : VOORBEELD VAN EEN BOERDERIJPLATTEGROND

Tijdens het onderzoek door de ROB werd ook duidelijk hoe de sleutel is gemaakt. Een grondplaat wordt opgerold en het gedeelte dat de greep moet vormen wordt plat gehamerd en rondgebogen. Voordat de grondplaat wordt opgerold is de baard al uitgespaard. Later is dus een soort holle koker ontstaan met daaraan een baard en een greep : dat is dan de sleutel. De sleutel is inderdaad zwaar verroest ; bij de be-

handeling is een beschermend 'plastic' laagje toegepast.

Gemeente Brummen	Prov Gld.	Plaats / Object Eerbeek Werfakkers							
Coördinaten 201.09 / 458.19	Put	Viak	Profiel	Detail					
Tekenaar H. de Kort	Schaal 1:1	Datum febr. '87							
Techn Leid 1	Nadere omschrijving								
Wetensch Leid R.S. Hulst	Rijksdienst voor het Oudheidkundig B.								

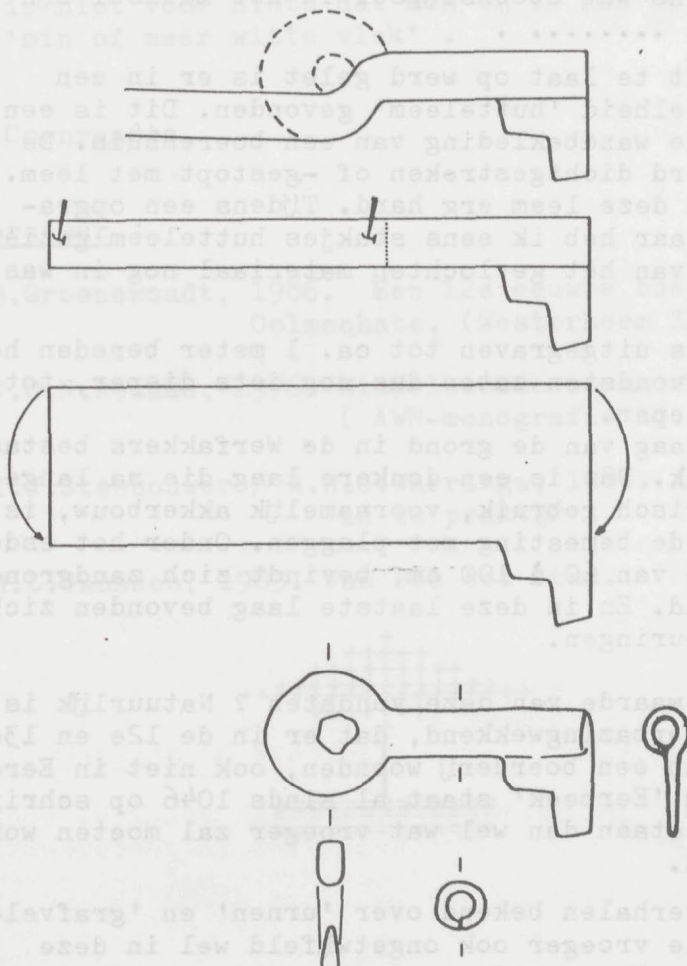

Foto 6 : TEKENING SLEUTEL

In de paalgaten werd ook regelmatig houtskool aange-
troffen. Dit hoeft niet te wijzen op een boerderijbrand,
die overigens vaak voorkwam ! , want men brandde in
de middeleeuwen ook zonder dat heel wat af.

Ook vonden wij stukjes basalt-lava in de paalgaten.
Deze steensoort werd vroeger veel gebruikt als maal-
steen. Tijdens het malen sleet de steen uiteraard, maar
door de structuur van de steen bleef hij 'scherp'.
Er zal wel eens wat steenslijpsel in het maalsel zijn
blijven zitten

Doordat er wat te laat op werd gelet is er in een
geringe hoeveelheid 'hutteleem' gevonden. Dit is een
restant van de wandbekleding van een boerenhuis. De
vlechtwand werd dichtgestreken of -gestopt met leem.
Bij brand werd deze leem erg hard. Tijdens een opgra-
ving te Zevenaar heb ik eens stukjes hutteleem gezien,
waar de vorm van het gevlochten materiaal nog in was
te zien.

De bouwput was uitgegraven tot ca. 1 meter beneden het
maaiveld. De vondsten zaten dus nog iets dieper, tot
50 à 60 cm dieper.

De bovenste laag van de grond in de Werfakkers bestaat
uit zgn. esdek. Dat is een donkere laag die na lange
tijd van agrarisch gebruik, voornamelijk akkerbouw, is
ontstaan uit de bemesting met plaggen. Onder het esdek
met een dikte van 60 à 100 cm, bevindt zich zandgrond
met veel grind. En in deze laatste laag bevonden zich
dus de verkleuringen.

Wat is nu de waarde van deze vondsten ? Natuurlijk is
het niet zò verbazingwekkend, dat er in de 12e en 13e
eeuw mensen in een boerderij woonden, ook niet in Eer-
beek. De naam 'Eerbeek' staat al sinds 1046 op schrift,
zodat het ontstaan dan wel wat vroeger zal moeten wor-
den gedateerd.

Er zijn veel verhalen bekend over 'urnen' en 'grafvel-
den' e.d., die vroeger ook ongetwijfeld wel in deze
streek zullen zijn gevonden, maar er staat zo
weinig van vast, er staat zo weinig officiëel geregis-

treerd.

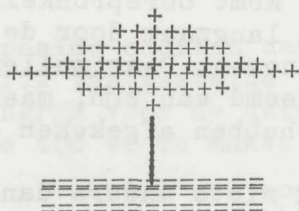
Met 'geregistreerd' bedoel ik : de vondst zelf plus de precieze plaats plus de precieze vondstomstandigheden. Ik heb zelf de gegevens van de ROB mogen inzien : tot nu toe (= 22 april 1987) staan van de gehele gemeente Brummen acht (!) vondsten officiëel geregistreerd en aangegeven op de archeologische kaart !

Het is niet voor niets dat men bij de ROB spreekt over een 'min of meer witte vlek' .

Jan Coenraads.

Literatuur :

- B.Groenewoudt, 1986. Een 12e eeuwse boerderij bij Colmschate. (Westerheem XXXV p.230-235)
- J.G.N.Renaud, 1976. Middeleeuwse ceramiek.
(AWN-monografie no. 3)
- K.J.Steehouwer / A.H.C.Warringa, 1985. Archeologie in de praktijk
- H.L.Janssen, 1983. Van Bos tot Stad.

HET W A A R O M VAN DE BELANGRIJKHEID VAN
O U D E P O T S C H E R V E N

De meest gestelde vraag tijdens mijn archeologische bezigheden op bouwterreinen e.d. is ongetwijfeld :

"Waarom toch zoveel moeite voor een paar oude potscherven ?"

Op de tweede plaats volgt dan de vraag : "Zoek je soms oude (gouden) munten ?"

Voor iemand die niet op de hoogte is van het hoe en waarom van archeologie zijn dat inderdaad voor de hand liggende vragen. Het is een feit dat een potscherf er weinig indrukwekkend uitziet, zeker een prehistorische scherf niet.

Toch wil ik een poging wagen een en ander te verduidelijken.

Ongeveer 4500 jaar vòòr Christus begonnen mensen in ons land voor het eerst aardewerk te bakken en te gebruiken. In het begin alleen in Zuid-Limburg, maar langzamerhand verspreidde de kunst zich over ons land.

De pottenbakkerskunst komt oorspronkelijk waarschijnlijk uit Mesopotamië en is langzaam door de inwoners van ons werelddeel overgenomen. Daar zullen diverse "volksverhuizingen" niet vreemd aan zijn, maar ook zullen vele volken de kunst hebben afgekeken en nagedaan.

Aardewerk is eigenlijk niets anders dan gebakken klei die van tevoren in een of andere vorm is geboetseerd.

Het eerste aardewerk in ons land zag er natuurlijk heel anders uit dan dat van ons. Niet alleen omdat alles uit de hand moest worden **gevormd**, want men kende nog geen draaischijf, maar ook omdat het bakken anders in

zijn werk ging. Echte ovens zal men toen nog niet hebben gehad. De baktemperatuur was vrij laag, waardoor het aardewerk zachter werd dan later gebruikelijk was. Bij het zoeken naar prehistorisch aardewerk moet daarom ook voorzichtig te werk worden gegaan om beschadiging van de scherven zoveel mogelijk te voorkomen.

Toch is niet elk verschil in aardewerk terug te voeren op techniek. Het is wel duidelijk geworden, dat het begrip "mode" ook in de prehistorie al een rol speelt.

Elke tijd heeft zijn eigen aardewerk. Elke streek heeft weer zijn eigen eigenaardigheden. Door oefening kun je leren het aardewerk dat uit de grond komt, in groepen te verdelen.

Bepaalde soorten of typen aardewerk komen alleen in één bepaalde periode voor. Dat kan een vrij lange periode zijn, bijvoorbeeld kogelpot-aardewerk komt voor van ongeveer 750 tot ongeveer 1300, waarbij er in de loop der eeuwen wel wat veranderingen in de vorm van de potten optraden ; maar soms ook een vrij korte periode, bijvoorbeeld proto-steengoed, dat is gebruikt ongeveer van 1225 tot 1300, ook hier traden in die 75 jaar stijlveranderingen op. Een ander soort aardewerk, dat slechts gedurende een vrij korte periode werd gebruikt, was het Duitse import-aardewerk, dat bekend staat onder de naam Weser-aardewerk, ongeveer van 1580 tot 1630.

Juist doordat bepaalde soorten aardewerk alleen in één soms vrij nauwkeurig vastgestelde tijd voorkomen, zijn scherven zo belangrijk voor de datering d.w.z. om te bepalen met welke tijd we te maken hebben.

Vinden we in een afvalkuil een soort aardewerk, waarvan we weten dat het omstreeks 1400 werd gebruikt, dan vertelt dat aardewerk ons dat er omstreeks 1400 in de buurt van deze afvalput mensen woonden.

Het kan ook zijn dat er bijvoorbeeld aardewerk uit de 14e, de 15e, de 16e en de 17e eeuw wordt gevonden. In dat geval weten we vrij zeker, dat er in de tijd

vanaf ongeveer 1300 tot ongeveer 1700 vrijwel steeds mensen op of bij deze plaats hebben gewoond.

Het bovenstaande blijkt in de praktijk ook in onze streek wel degelijk op te gaan. Aan het begin van de Doornbosch Hofstede bij de Ringlaan, aan de binnenkant van de vrijwel 'haakse' bocht, is een behoorlijke hoeveelheid laat-middeleeuws schervenmateriaal gevonden. Het oudste aardewerk dateert uit de 13e eeuw, het 'jongste' van vóór 1500. Vervolgens zit er een 'gat' in de vondsten. Materiaal uit de tijd tussen 1500 en 1900 is vrijwel niet aanwezig. Het lijkt dan logisch dat er tussen 1500 en 1900 op deze plaats geen mensen hebben gewoond. Toch is het leuk wanneer dit ook op een andere manier kan worden aangetoond. Op de oudste kaarten die bekend zijn van Eerbeek (Van Geelkerken, midden 17e eeuw) staan geen huizen getekend op deze plaats. Dat klopt dus met de vondsten ! Ook op de Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, uitgegeven in 1861, opgenomen omstreeks 1850, staat op deze plaats geen bewoning aangegeven.

De conclusie is duidelijk : het al dan niet aanwezig zijn van aardewerk uit een bepaalde tijd is een duidelijke aanwijzing voor het al dan niet aanwezig zijn van mensen in die bepaalde tijd.

Enige voorzichtigheid is natuurlijk wel nodig : de aanwezigheid van mensen is dikwijls door één scherf aan te tonen, behalve na grootscheepse grondverplaatsingen, maar voor een bepaling van de juiste plaats zijn er meer nodig. Beroepsarcheologen leggen wel eens een grens bij het aantal 5, maar leggen er tegelijkertijd de nadruk op dat dit getal niet 'heilig' is.

Natuurlijk is het leuker om niet alleen een paar scherven, maar zóveel scherven te vinden, dat er een hele pot van kan worden gemaakt. Maar voor de datering van een put of een andere vondst is vaak ook één scherf al voldoende.

(Amateur-)archeologen zoeken dus niet zozeer naar de "pot-met-gouden-munten", maar naar bewijzen van oude

bewoning !

Het mooiste is het dan, wanneer we door een heel nauwkeurig onderzoek ook nog iets te weten kunnen komen over hóé onze voorouders leefden. Maar aangezien de graafmachine behalve onze vriend : we kunnen er immers door in de bodem kijken , ook onze vijand is : hij vernielt alle sporen van vroeger in de bodem en heeft bovendien vrijwel altijd grote haast , ontbreekt bijna steeds de tijd voor zo'n nauwkeurig onderzoek.

De meeste informatie krijgen we natuurlijk van een hele pot, schaal, schotel enz. Die worden natuurlijk niet zo veel gevonden : ook vroeger gooide men pas iets weg wanneer het kapot was.

Wel komt het regelmatig voor dat in allerlei soorten putten zoveel scherven van een kan of een ander voorwerp worden gevonden, dat het mogelijk is het hele of vrijwel het hele voorwerp samen te stellen en te restaureren. Dat is dan wel een puzzel en het betekent ontzettend veel werk en tijd, maar het resultaat vergoedt meestal veel.

Meestal vinden we losse scherven, waarvan er dikwijls wel een paar bij elkaar horen of zelfs aan elkaar passen, maar even zo vaak ook niet.

Toch kan ook één scherf veel informatie geven en ons bijvoorbeeld vertellen om welk soort aardewerk het gaat en hoe dik het is. Rand- en bodemscherven kunnen ons nog veel wijzer maken : het wordt dan bijvoorbeeld vaak mogelijk de middellijn van de bovenrand of van de bodem min of meer te bepalen, waardoor ook de andere maten van een pot ongeveer kunnen worden vastgesteld.

Doordat juist veel randen nogal 'modegevoelig' zijn bij de verschillende soorten aardewerk, zij het dat het functionele element vrijwel nooit uit het oog werd verloren, kan ook de vorm van de rand belangrijk zijn om te bepalen uit welke tijd de scherf afkomstig is.

Ook scherven die een of andere vorm van versiering vertonen zijn interessant. In de loop der jaren is er heel wat kennis verzameld over de verschillende versierings-

technieken in het aardewerk.

In de prehistorie bestond de versiering meestal uit vinger-, nagel- en spatelindrukken op de rand en op de wand van de potten.

Later, na ongeveer 1100, begon men het aardewerk bijvoorbeeld te glazuren. Weer iets later, na ongeveer 1200, ging men het -meestal rode- aardewerk versieren met figuren die waren gemaakt met een kleipapje. Men noemt dit "slibversiering". We kunnen dit bijvoorbeeld nog zien bij het zogenaamd Makkumer aardewerk.

In verschillende perioden werd gebruik gemaakt van een rolstempel om pot of kan te versieren.

Ook werden er wel 'gewone' stempels op het aardewerk gezet of afbeeldingen erop gedrukt (=appliqués). Dit gebeurde vooral veel op steengoed. Na 1500 gebruikte men langzamerhand steeds meer 'majolica', waarbij men schilderde op wit (tin-)glazuur. Elke periode had hierbij zijn eigen stijl, zijn eigen versieringsmotieven en is dus -na veel spoorwerk- soms van één versierde scherf af te leiden.

Ditzelfde verhaal geldt voor de opvolger van de majolica, het Delfts aardewerk en dan vooral het 'Delfts Blauw'.

Majolica en Delfts Blauw zijn zo goed bestudeerd, dat het veelal mogelijk is aan de hand van de geschilderde versieringen tot op zo'n 25 jaar nauwkeurig de tijd te bepalen.

Zo zijn er nog wel meer soorten aardewerk te noemen, die door verschillen in stijl een nauwkeurige datering mogelijk maken. Ik zal ze in dit bestek niet allemaal noemen.

Al deze manieren van versieren wijzen dus op een bepaalde tijd, vandaar de belangstelling van de archeologie voor versieringstechnieken.

Samenvattend : één scherf kan ons soms zoveel informatie geven, dat het mogelijk wordt om :

- de soort en de dikte van het aardewerk te bepalen ;
- al dan niet met gebruik van eventueel aanwezige versiering de tijd van gebruik te bepalen ;

- de grootte van het oorspronkelijke voorwerp te bepalen;
- met behulp van vakliteratuur na te gaan om welk soort voorwerp het precies gaat, bijv. een kan, een bord ;
- in een laboratorium vast te stellen waar de klei van een pot vandaan is gekomen, waarna het soms tevens mogelijk is om na te gaan waar de pot is gebakken.

Ondanks de ontwikkeling van nieuwe dateringsmethoden, zoals de C-14 (= radio-actieve koolstofmethode) en de dendrochronologie (= jaarringreeksen onderzoek van bomen), is in de archeologie ook op dit moment aardewerk nog het meest gebruikte middel om de tijd te bepalen (dateren) van een bewoningslaag, een afvalput, oude bewoningssporen enz.

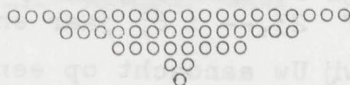
Hoe belangrijk aardewerk is voor de archeoloog wordt misschien wel het duidelijkst weergegeven door de amateur-archeoloog en restaurateur van (oud) aardewerk, Henk Blom, in zijn boekje "Van vindplaats naar vitrine". Ik citeer hieruit :

"In berichten over muntschatten in potten wordt nooit informatie verschaft over de potten.

Het grootste belang van de vondst van een pot met oude munten is gelegen in de mogelijkheid een goede datering te kunnen geven voor de betreffende soort aardewerk.

Stelling : De pot verdient een betere plaats in de vitrine dan de munten."

Jan Coenraads.

INFORMATIE over de B I B L I O T H E E K ARNHEM

Koningstraat 26

Arnhem. telefoon 085 - 43 21 31

Openingstijden :

maandag 17.00 - 21.00 uur

dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 21.00 uur

zaterdag 10.00 - 16.00 uur

De Bibliotheek Arnhem collectioneert reeds meer dan 125 jaar naast wetenschappelijke literatuur ook literatuur over Gelderland in de meest ruime zin, teneinde het gedrukte historische erfgoed van de provincie Gelderland voor het nageslacht te bewaren en vast te leggen.

Op deze wijze kon door de jaren heen een omvangrijke collectie boeken, brochures, pamfletten, gelegenheids- geschriften, gedenkschriften, overheidspublicaties, tijdschriften en couranten worden opgebouwd :

de collectie Gelriana.

Dit materiaal, thans bestaande uit meer dan 40.000 titels, is door de 'Bibliografie van Gelderland van Gouda Quint' en de 'Documentatiecatalogus Gelderland' uitstekend ontsloten en toegankelijk voor een ieder.

Wanneer U geïnteresseerd bent in de geschiedenis en/of heemkundige aspecten van Uw streek, stad of dorp kunt U in deze collectie zeker iets van Uw gading vinden. Bovendien biedt de Bibliotheek Arnhem U tal van faciliteiten zoals het gebruik van studiezalen, fotokopieer- apparatuur, terwijl het personeel van de Nijhoffkamer, een hiertoe speciaal ingericht Gelders studiecencentrum in de Bibliotheek Arnhem, U met raad en daad terzijde zal staan.

Raadpleging van het materiaal is geheel kosteloos.

Uitlening is mogelijk tenzij het unica of oude en zeld- zame werken betreft ; hiervoor dient U in het bezit te zijn van een geldige lezerskaart, waarvan de kosten bedragen : leeftijd 18 t/m 25 jaar f 15,-- ; 26 t/m 64 jaar f 23,-- ; 65 jaar en ouder f 12,50 .

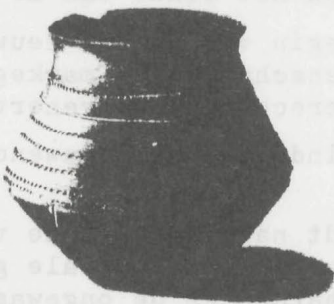
Gaarne vestigen wij Uw aandacht op een belangrijk onder- deel van ons verenigingsprogramma voor 1988, dat is

afgestemd op : "Actualiteiten in Gelders Perspectief",
waarmee de schatten van de collectie van de Bibliotheek
Arnhem aan een breed publiek zullen worden getoond :

Voorjaar 1988

Van urnendelven tot Archeologisch park

300 jaar archeologie in Gelderland

Najaar 1988

Wie water deert, die water keert

Gelderse waterschappen toen en thans

Boekaankondiging.

Onlangs is verschenen : "Mandegoed Schandegoed, de markeverdelingen in Oost-Nederland in de 19e eeuw" door dr. H. B. Demoed. Bestelnummer ISBN 906011.568.6 .

Prijs f 39,50 . Verkrijgbaar in de plaatselijke boekhandel of bij de uitgever De Walburg Pers te Zutphen.

M A N D E G O E D , goed in mandelig, gemeenschappelijk eigendom, strekt de eigenaar tot schande, was de gedachte die reeds aan het einde van de 18e eeuw leefde.

Wetgeving in het begin van de 19e eeuw leidde tot verdeling van de gemeenschappelijke markegronden onder de eigenaren van de gerechtigde boerenerven.

Hiermee kwam een einde aan het eeuwenoude instituut m a r k e .

In deze studie wordt nagegaan wat de verdelingen betekenden voor de verschillende sociale groeperingen in de marken -de gewaarden en de ongewaarden- en wat de ruimtelijke gevolgen van de delingen waren.

Aan de hand van een voorbeeldmarke, te weten 'Azelo' in Ambt Delden, wordt aanschouwelijk gemaakt wat de verdeling betekende voor de individuele boer.

